

ALFRED JARRY

8. 9. 1873 – 1. 11. 1907

Francouzský básník, spisovatel a dramatik Alfred Jarry se narodil 8. září 1873 v bretaňském Lavalu v měšťanské rodině. Z matčiny strany zdědil excentrismus, ale také sklon k šílenství. V pěti letech nastoupil do Petit lycée de Laval, dále studoval v Saint-Brieucu, později v Rennes. Byl zcela mimořádným studentem. Každý rok dostával při postupu do vyšší třídy první cenu z matematiky, angličtiny a latiny. Fenomenální paměť mu dovolovala citovat celé stránky textu, které jednou přečetl. Již během středoškolských studií se věnoval literatuře, mezi léty 1885 a 1888 sepsal několik komedií ve verších i v próze.

Jako patnáctiletý student lycea v Rennes stvořil Jarry předchůdce svého slavného otce Ubu, když pro obveselení spolužáků zkarikoval v loutkohře *Poláci* zdejšího nenáviděného profesora fyziky Félix Frédérica Héberta, přezdívaného Ebé. Omezený a lakomý profesor s oblibou pronášel směšné průpovídky, jimiž moralizoval své okolí, a pro své žáky ztělesňoval „veškerou směšnost světa“. Student Charles Morin zvětšil Héberta ve veršované epické básni *Poláci*, která pojednávala o protivenstvích polského krále. Jarry tuto báseň roku 1888 zdramatizoval a hrál ji pro kamarády jako loutkové divadlo v soukromém bytě v Rennes.

V letech 1891-1892 Alfred Jarry studoval na Gymnáziu Jindřicha IV. v Paříži. Po maturitě neuspěl při zkouškách na pedagogický institut École normale supérieure. Vrhł se do víru pařížského života a dlouho se neúspěšně snažil prosadit jako literát. Jarryho malá postava s nohama „do O“ a výstřední chování s nečekanými výbuchy smíchu a pištivou fistulí však zapadla do zdejšího uměleckého prostředí. Roku 1894 Jarry navštěvoval Mallarméovy úterky – literární salony, které jednou týdně pořádal ve svém bytě básník Stéphane Mallarmé. Spolu s Remy de Gourmontem založil výtvarnou revue *L'Ymagier*. Později založil i *Perhinderion*, který však vyšel pouze ve dvou číslech. Jarry spolupracoval s časopisy *Mercure de France* a *Revue Blanche*. Vlastním nákladem vydával své první knížky, které si sám ilustroval pozoruhodnými dřevoryty.

13. listopadu 1894 nastoupil Jarry do armády – k 101. pěšímu pluku do kasáren Corbineau. Ve vojenském si pobyl celý rok, ale jako správný antimilitaristicky založený intelektuál se snažil dosáhnout vyřazení z armády. Větší část své služby proležel v různých vojenských nemocnicích nebo ji prohýřil na dovolenkách. Nebyl to žádný svatoušek, často byl vídán v Paříži ve společnosti, dokonce i při vyjížděce na kole, a neměl na sobě ani uniformu. Vojenské povinnosti byl zproštěn v prosinci roku 1895.

Jarry byl několik let pouze jedním z mnoha podivínů, kteří ozvlášťovali ducha secesní Paříže, ale prakticky nevystoupili z anonymity. Vše změnila skandální premiéra Jarryho scénické grotesky *Ubu králem aneb Poláci* v Théâtre de l'Oeuvre 10. prosince 1896. Jarry přednesl úvodní projev, hlasem úmyslně suchým a monotónním. Pak se zvedla opona a první slovo, které šokovaní diváci z jeviště uslyšeli, bylo „hovnajs“ (toto slovo se během hry opakovalo ještě minimálně třicetkrát). Propukla bouře, pařížská intelektuální smetánka pískala a dupala. Odpor vyvrcholil, když se otec Ubu objevil jako král a místo žezla třímal štětku na čištění záchodů. Obecenstvo nebylo možné utišit, „smetánka“ byla hluboce pohoršena, obyčejní lidé se chechtali, Jarryho stoupeni ostatním nadávali. Mnozí diváci postupně odcházeli, ale hra se přece jen dohrála až do konce. Autor nebyl překvapen a dalo by se říci, že z toho měl ohromnou legraci.

Ústřední postavou hry je dragounský kapitán, zvaný otec Ubu, který se na nátlak své ambiciózní manželky, matky Ubu, rozhodne zabít polského krále Václava, jemuž dosud sloužil, a zmocnit se tak trůnu. Za pomoci zrádného kapitána Obruby je při vojenské přehlídce královská rodina vyvražděna. Zachrání se pouze králův syn Hromoslav, jemuž se na útěku zjevují předci a vyzývají ho k pomstě. Ubu se prohlásí králem a zavede nesmyslnou hrůzovládu. Potírá šlechtice, vzpouzející se úředníky a finančníky a začne vybírat daně, o jejichž výši sám rozhoduje. Kapitán Obruba, jenž nedostal slíbenou odměnu, prchá k ruskému carovi, který vyhlásí otcí Ubu válku. Ubu odchází s vojskem do boje a správu království svěruje matce Ubu. Matku Ubu však vyžene Hromoslav, který se postavil do čela povstání nespokojených Poláků. Otec Ubu, poražený ruskou armádou, se setkává s manželkou a oba odjíždějí do jiných krajů.

Ubu králem paroduje patetickou rétoriku historických dramát a rytířských her. Parodie zesměšňuje ty nejvznešenější city a nejvážnější umělecké postupy, aniž by ubrala díle na vážnosti. Děj probíhá přímočaře bez jakékoliv psychologické motivace. Svět je předveden jako produkt násilí, náhody a krutého nesmyslu, život jako absurdní

fraška. Jednotlivé postavy šablonovitě symbolizují určité typy chování. Otec Ubu je monstrum s obrovským panděrem a hltavou vitalitou. Svým vystupováním a redukováným slovníkem plným vulgarismů zosobňuje cynismus, nenasytnou chamtivost a zbabělost primitivního mocipána, pro něhož „finance, finanční kniha a finanční hák“ jsou smyslem života. „*Ubu je, přesně vzato, mýtus zvířecího zakotvení na tomto světě, mýtus vykradené hlavy a zpuštěného srdce, mýtus střev, jenž si lebedí, mýtus prázdného auslágu, mýtus Blba.*“ (V. Černý)

Postava otce Ubu inspirovala Alfreda Jarryho k celému cyklu divadelních her a samostatných textů. Dějovým pokračováním *Ubu králem* je hra *Ubu spoutaný* (1900). *Ubu na homoli* (1906) je zkrácenou verzí první hry, obohacenou prologem a písněmi a určenou pro loutkové divadlo. Kromě toho existují texty *Paralipomena k Ubuovi* (1896), ilustrované *Almanachy otce Ubu* (1899 a 1901), *Ubu paroháčem aneb Archeopteryx* (uveřejněno posmrtně v roce 1944), *Erotické skutky pana Ubu* (vydáno až v roce 1949) aj. Zde všude Jarry rozvíjel obraz „blba zvířecího“.

Jarryho *Krále Ubu* je možno považovat za počátek „bojů o modernismus“. Hra významně ovlivnila vývoj moderního divadla a literaturu 20. století, zejména z ní čerpal dadaismus, surrealismus a autoři absurdního divadla. Dílo si postupně vydobylo pevné místo v repertoáru světových divadel. Nejvýznamnější francouzské inscenace spojovaly hry *Ubu králem* a *Ubu spoutaný*. Podobně postupoval také Jan Grossman v naší nejvýznamnější poválečné inscenaci v Divadle Na zábradlí roku 1964. Samostatně uvedl *Krále Ubu* Jindřich Honzl v Osvobozeném divadle roku 1928. Do češtiny ho přeložil Jiří Voskovec (dodnes se hraje jeho překlad pod jménem jeho bratra Prokopa Voskovce, který text pouze zrevidoval). *Krále Ubu* ztělesnil Jan Werich, Jiří Voskovec hrál kapitána Obrubu. V roce 1976 vzniklo první filmové zpracování *Krále Ubu* – jako kreslený trikový film německé produkce. V roce 1996 byl *Král Ubu* zfilmován u nás, s Mariánem Labudou v titulní roli. Autorem scénáře byl Miloš Macourek, režisérem František A. Brabec.

Po premiéře *Ubu králem* se Jarry stal přes noc nechvalně známým. Odezva v tisku byla zásadně odmítavá – noviny a kulturní časopisy jej nazvaly rouhačem, drzounem a sprostákem. Zastal se jej jediný novinář z celé Paříže a ten byl okamžitě vyhozen z práce. Brzy po premiéře vyhodili Jarryho z bytu. Po dobu asi šesti měsíců pak bydlel v ateliéru u svého přítele, avantgardního malíře Henriho Rousseaua,

přezdívaného Celník, s nímž se Jarry seznámil na výstavě v roce 1893 a jehož naivní obrazy mu učarovaly. Rousseau v té době namaloval Jarryho portrét, na kterém měl tak dlouhé vlasy, že v Salónu byl obraz mylně označen jako *Portrét paní A. J.* Obraz se nezachoval, neboť Jarry svůj portrét používal jako terč při střelbě z revolveru.

Jarry byl excentrický bohém, šermíř, cyklista, veslař, přitom nadaný matematik a fyzik. Opovrhoval dlouhodobým úspěchem, tudíž většinou živořil v naprosté chudobě, zejména poté, co promrhal rodinné dědictví (především za vydávání L'Ymagier). Usadil se v ulici Cassette v nájemném činžáku, kde majitel, aby víc vydělal, rozdělil byty nikoli vertikálně, ale horizontálně a pronajímal je levně lidem menší postavy. V bytě s polovičním stropem měl Jarry vlasy ustavičně od vápna a při psaní musel ležet na podlaze. Ke spokojenosti mu stačilo málo: kolo – umělcův výhradní dopravní prostředek, revolver – kterým děsil okolí a používal ho při jízdě na kole místo zvonku, a absint – životní symbol, jímž se programově zpíjel a přezdíval mu „zelená bohyně“. Ve své knihovně měl údajně pouze 4 nebo 5 knížek, nechyběl však Françoise Rabelaise, který se stal výchozím dílem Jarryho tvorby.

Alfred Jarry věčně vyvolával skandály, rád ohromoval a provokoval. Chodil krokem cvičeného šimpanze, mluvil vybraným jazykem a oči mu svítily alkoholem. Určitou dobu si z recese barvil vlasy křiklavými barvami a místo se psem se po Paříži procházel s kartáčem na vodítku. Revolver vytahoval i při nastupování do omnibusu, střílel v lokálech. Pablo Picasso byl tak fascinován Jarryho osobností, že po literátově smrti získal jeho revolver a nosil jej při svých toulkách noční Paříží. Přízviska jako „velký prasák“ či „d'áblem posedlý cyklista“ musel Jarry často vyslechnout od příslušníků takzvané „normální“ společnosti – od sorty lidí, jíž bytostně opovrhoval a kterou ve svých dílech i svým konáním cíleně karikoval.

Jarry nesnášel lidi, kteří ho obdivovali, sentiment v něm budil hrůzu. Ačkoliv se věčně potloukal po nevěstincích, něžné pohlaví nenáviděl. Jediná žena, se kterou se stýkal, byla spisovatelka Rachildeová (vl. jm. Marguerite Valetteová), manželka šéfredaktora Mercure de France. Ta o Jarrym napsala vzpomínkovou knihu *A. Jarry aneb Nadsamec literatury*.

Alfred Jarry byl skutečně originální jako člověk i jako spisovatel. Do literatury přinesl řadu nových námětů a postupů. Jako nadšený sportovec pomohl v literatuře zdomácnit nové vášni – lásce k rychlosti a závodění, náruživosti pro sport. Miloval

monstra, postavy nadané nadlidskou silou a výkonností, vymykající se z rámce normálu a přirozenosti. Vedle dramát se Jarry prezentoval i třemi pozoruhodnými romány.

V autobiografickém díle *Dny a noci. Román o dezertérovi* (1897) popsal Jarry své nedobré zkušenosti s vojenskou službou. Zachycuje zde epizody z vojenského života, jež odrážejí, i když někdy v poněkud pokřiveném zrcadle, vlastní zážitky z vojny. Hlavní hrdina Sengle špatně snáší tupý dril a disciplínu prostředí vojenských kasáren. Usiluje proto o vyřazení z armády, což se mu po roce podaří. Do té doby se Sengle snaží unikat z nevábné reality vojenského prostředí alespoň v představách, vidinách, snech a pomáhá si přitom drogami, hlavně hašišem. V říši drog Sengle zruší hranice mezi dny a nocemi, nebude schopen rozeznat svůj sen od bdění, svou myšlenku od svých činů. Svůj způsob života a psaní definuje jako výsledek permanentní halucinace. Kniha je plná poezie, jinotajů, obrazů. V experimentálním textu se střídají verše s prózou, popisné momenty s absurdními dialogy a delirickými surrealistickými vizemi. Text je prošpikovaný novotvory, uměle zkonstruovanými a zkomolenými slovy, v nichž si Jarry liboval. Pohrdání armádou je jedním z hlavních motivů celé knihy. Je to ale také román o lásce – příběh jedinečné lásky Sengla a jeho bratra, milence i dvojníka Valense, kterému jako předloha nejspíše posloužil některý z Jarryho blízkých přátel.

Hrdinka románu *Messalina. Román ze starého Říma* (1901), manželka římského císaře Claudia, zosobňuje ženskou prostopášnost a sexuální nenasytlost. Noc co noc tajně opouští manželské lože, aby v nevěstinci nabízela své neukojitelné tělo zástupu čekajících vojáků.

V románu *Nadsamec* (1902) Jarry podává karikaturu přehnaného sportování v atmosféře „konce století“. Hrdina románu Ondřej Marcueil je typem supermana, který ve všech směrech dosahuje natolik nadlidské výkonnosti, že se vyrovná stroji. Absolvuje na kole závod dlouhý deset tisíc mil a zvítězí nad rychlíkovou lokomotivou, která se žene třístakilometrovou rychlostí. V dalších dnech dokáže dvaosmdesátkrát za sebou opakovat milostný akt. Jediný vhodný protějšek pro své abnormální schopnosti najde ve stroji na lásku, který svou silou zničí, ale sám při tom zahyne. Jarry zde předpovídá vpád amerikanismu do Evropy a jasnozřivě odhaduje zautomatizovanou a přetechnizovanou dobu, jež zdokonaluje stroje v roboty a přetváří lidi v supermany.

V roce 1898 Alfred Jarry napsal *Skutky a názory doktora Faustrola, patafyzika*. Na autorovo přání, aby kniha vyšla až v době, která ji bude s to pochopit,

bylo dílo vydáno posmrtně až v roce 1911. Jedná se o traktát ve formě cestopisu, popisující fantastickou plavbu „z Paříže do Paříže po moři“, kterou podnikl doktor Faustroll na sítu a na níž ho doprovázel Tupohlav a pavián Plovací Sval. Z doktora Faustrolla, v němž jsou rysy Goethova Fausta spojeny s rysy Ibsenových skandinávských skřítků trollů, udělal Jarry vynálezce patafyziky – vědy postavené na hlavu, jakési filozofie náhody, zázračnosti, bezkauzálnosti, pojednávající o „zvláštním“, nahodilém. Patafyzika je zde definována jako „*věda o pomyslných řešeních, která pouhým náčrtům symbolicky přiznává vlastnosti věcí zahrnutých do jejich možností*“. V tomto kuriózním díle, které paroduje romány, deníky, cestopisy a je jakousi polemickou všehochutí, zaútočil Jarry na takovou vědu, která se snaží maskovat se matematikou a ve skutečnosti je prázdná. Zesměšňuje pohled na vážnou a konzervativní vědu, která nepřipouští žádnou možnost omylu či náhody v bádání. Se smrtelnou vážností tu jazykem exaktních věd definuje nehorázné nesmysly. V postavě doktora Faustrolla Jarry vytvořil „blba vědeckého“.

Jarryovskou patafyziku šíří a podporuje pařížské Collegium Pataphysicum, které bylo založeno na Nový rok 1949. Členové kolegia se na oko tváří jako příslušníci staroakademického spolku, ve jménu jarryovského humoru však vyvíjejí obsáhlou vydavatelskou činnost. Produkují absurdní teorie o všem možném, smějí se sami sobě, ale ještě více těm, kteří je berou vážně. Toto Collegium pravidelně uděluje svým význačným členům Řád Velkého Panděra, jehož nositeli se mohou stát jedině ti, jež mají přinejmenším čtyři libovolné předky a méně než tři oči. Mezi významné nositele tohoto řádu patří Eugène Ionescu, Boris Vian, Jacques Prévert, Joan Miró, Josef Šíma a další.

Jarry je také autorem několika básnických sbírek (např. *Minuty prchavého ticha*, 1894), celé řady divadelních črt, recenzí, úvah a článků. S oblibou střídal verše s prózou. Jeho dramatický dialog *Haldernablou* (1894) přináší děsivý obraz katastrofy rozpoutané technickou civilizací, řízenou agresivními silami. V Jarryho poezii se často ztrácí člověk, převahu mají živočichové a morbidní obrazy (netopýři, červi, hnáty, kostry, lebky). Velkou úlohu v poezii hraje spojování neobvyklých překvapivých slov a bizarní jazyk se zvláštními novotvory.

Jarryho nedlouhý život byl stejně rušný jako jeho dílo, což se muselo podepsat na jeho zdraví. Po vydání románu *Nadsamec* byl Jarry stále více sužován finančními

potížemi. Vyčerpan, nemocný a obtěžovaný věřiteli neustále cestoval z Paříže do Lavalu a zpět. Z dopisu z 28. května 1907, který napsal přítelkyni Rachildeové, je zřejmé, že čekal brzký konec: „*(Otec Ubu) netrpí žádnou chorobou jater, srdce, ledvin, ba ani močových cest. Je jednoduše vyčerpan a jeho životní kotel nevybouchne, nýbrž uhasne. Docela pomalu se zastaví jako schvácený motor.*“

Alfred Jarry zemřel o necelých šest měsíců později, 1. listopadu 1907, v nemocnici de la Charité v Paříži. Bylo mu pouhých 34 let. Zemřel na tuberkulózu, zcela zdevastovaný drogami a konzumací absintu, v naprosté bídě. Je zaznamenáno, že jeho poslední přání bylo, aby mu donesli párátka. Do poslední chvíle si Jarry dělal legraci ze své choroby. Přátelé, kteří ho navštívili, s hrůzou hovořili o opičích grimasách, jimiž se snažil zesměšnit patos smrti. Sláva, po níž Alfred Jarry stejně netoužil, přišla až o půl století později.